

Církev a stát I: O politické náboženství

Ladislav Hejdánek

- ◆ referát, česky, vznik: 6. 10. 1949 ◆ poznámka: referát v Akademické Ymce [pozn. aut.]
- ◆ paper, Czech, origin: 6. 10. 1949

Církev a stát I: O politické náboženství¹ [1949]

Úvodem

Žijeme ve dnech, kdy zostřené napětí mezi vrchními představiteli katolické církve v ČSR a mezi naší vládou přitahuje naše myšlenky k otázce základnější, k otázce poměru církve a státu. Ale toto přitahování je v jistém smyslu velice nešťastné, neboť velké většině lidí dává veskrze falešný pohled na věc. Musíme mít na paměti, že spor katolická hierarchie (vědomě užívám tohoto názvu) – lidově demokratická vláda je po výtce sporem hospodářsko-politickým a že v něm nejde přímo o víru a o náboženství. Proto v tomto sporu nesmíme vidět krystalizující boj mezi marxistickou ideologií a křesťanskými principy. K tomuto boji dosud nedošlo a v nejbližší době nedojde. Kdo spoléhá dnes na katolickou církev jako na baštu opozice proti komunistickému režimu, nepěkně se zklame. Síla katolictví není v politickém vzdorování dnešnímu státnímu zřízení, naopak: právě v tom je jeho slabost. Pronikání reakce do katolické církve je dnes smutným dokumentem této slabosti a politické neschopnosti katolických vůdců. Síla katolictví není rozhodně v dnešním programu politickém, nýbrž jedině v duchovních principech, na nichž katolická církev stojí. Jsem přesvědčen, že tyto principy jsou silnější než okamžitá politicky reakční tendence a že zvítězí. Bude to ovšem vítězství na vnitřní frontě, na půdě církve. Na tento vnitrocírkevní boj se rozumní katolíci musí připravovat nejprve; je vysoce pravděpodobné, že boj bude veden bez podstatných zásahů státní moci zvenčí. – To všechno ovšem neplatí pouze o církvi katolické, nýbrž s určitými změnami o církvích všech. Ve všech církvích se věřící musí připravit nejprve na *těžké boje na vnitřní frontě*, kde půjde o to, *upevnit a rozšířit duchovní pozice opravdového křesťanství*. Situace v protestantských církvích je však natolik odlišná od situace katolíků, že nehrozí na prvním místě nebezpečí reakcionářství, nýbrž především nebezpečí rozdělení světa na oblast zla (kam patří také všechna politická problematika) a na oblast víry, oblast duchovní. Hrozí tu zjaložení křesťanství, odvrácení od světa, zalezení do ulit a ucpávání všech děr sentimentálním pietismem a církevnickým formalismem. I tady bude třeba podniknout rázný útok proti těmto tendencím a tak konsolidovat křesťanskou frontu uvnitř. Zároveň se zvlášť před protestantské církve kladou naléhavé úkoly ekumenické – samé úkoly domácí, vnitřní.

Avšak ačkoli stát nehodlá v nejbližší době podniknout přímý ideologický útok proti církvím, bylo by čirou slepotou nevidět, že si k takovému útoku metodicky zajišťuje pozice. Je to především *politika vytlačování náboženství z veřejného života*; neděje se to nijak násilně, neboť marxisté jsou pevně přesvědčeni o přirozeném ústupu náboženství jako nutném důsledku rozvoje socialismu (Nejedlý, str. 25).² Tato pevná jistota jim dovoluje všechny občany ujistit, že věřící lid žádné zkoušky věrnosti církvi ve věcech náboženství podroben nebude. Máme prý jiné starosti než starat se, či dokonce hádat se o to, co kdo věří či nevěří. (Nejedlý, 48.)³ V takové argumentaci slyšíte zřetelný ohlas liberalistického hesla o tom, že náboženství je soukromou

¹ Titulní strana rukopisu obsahuje přípis „Referát v AY [= Akademické Ymce]“ a začátek rukopisu dataci „6. X. 49“. – Pozn. red.

² Z. Nejedlý, *Slovo o náboženství*, in: *týž, Slovo o náboženství*, Praha 1949, str. 7–32, zde str. 25. – Pozn. red.

³ Z. Nejedlý, *Církev a lidová demokracie*, in: *týž, Slovo o náboženství*, str. 45–56, zde str. 48. – Pozn. red.

věcí. Toto heslo ovšem není marxisty beze změn přijímáno, a zvláště ne v stranické taktice. Ale v poměru státu a náboženství dosud platí, jak se zdá. Neboť čím jiným jsou slova Zdeňka Nejedlého z prosince 1948:

„Věř si[,] co chceš, to je tvoje věc a věc tvého rozumu a vkusu. I do kostela si chod’[,] kam chceš, ani tomu nikdo nepřekáží a překážet nebude. *Ale nevnašej to do veřejného, občanského a státního života...*“ (str. 50)⁴

Takovým tedy způsobem je vytlačováno náboženství z veřejného života. Ale může to být důvodem k povyku ze strany církvi? Nemůže; toto zatlačování náboženství není vůbec komunistickým vynálezem, nýbrž podstatným znakem celého liberalistického myšlení a jednání. Církev se nemůže dnes bouřit o nic víc, než se bouřila dříve.

Ale na tomto základě, v němž je právem možno vidět dozvuky liberalismu, je postavena další pozice: poslušnost státu a oddanost republice je *nejvyšší* povinností občanskou, zatímco otázky náboženské jsou odsunuty stranou a do pozadí. Tak min[nistr] Čepička prohlásil 28. srpna t. r.:

Lidově demokratická vláda ... bude důsledně trvat na tom, že všichni občané, tedy i kněží, jsou občany Československé republiky a jako takoví mají povinnost poslušnosti státu, oddanosti republice a státu; co se týká kněží, pak teprve v druhé řadě přistupuje také poslušnost vůči církevním nadřazeným v otázkách náboženských, ale opět v souladu se státními zákony. (v Pardubicích)⁵

Ale ani to nejsou věci nové; nemělo by smyslu se chtít nad nimi rozčilovat. Přečtěte si příslušné pasáže např. v Neubauerově *Státovědě* (hlavně str. 131–142 i jinde)⁶ a uvidíte, že státní ideologie se vždy prosazuje jako nejvyšší a nediskutovatelná. Přesto však dobře pozorujeme názvuky toho, jak si náš stát zabezpečuje pozice k případnému ideologickému útoku. Útok ten nebude ovšem veden samotným státem, nýbrž komunistickou stranou a státem bude pouze podporován. Nebude také zahájen dříve, než bude definitivně jasno, že křesťanství nejenom že neodumírá (jak by mělo podle marxistické teorie), nýbrž naopak že sílí a mohutní a hrozí proniknout opět veškeren veřejný život. Nepůjde tedy ze strany marxistů ani o žádný iniciativní útok, nýbrž o útok obranný, a jak jsem přesvědčen, z různých důvodů předem ztracený.

Ovšem i církve a křesťané se musí na tento dosud vzdálený boj připravit. Jedním z nejnaléhavějších úkolů bude *nově řešit poměr církve ke státu*. Není to církevní patriotismus, který mne vede k přesvědčení, že úspěšné řešení se stane *záležitostí protestantskou*. Soudím tak z několika důvodů. Především základním předpokladem každého *nového* řešení bude přísná revize dosavadního pojetí státu a církve. V tom ohledu je katolická církev příliš vázána pojetím tradičním a nemá dost možností (alespoň dosud) od něho se oprostit. Chybí jí ta z nejskvělejších zásad protestantských, která o církvi své praví, že je nejen „*reformat*a“, nýbrž také „*semper reformanda*“, a která tudíž otevírá dveře každé nové revizi a usnadňuje ji, i když ji důsledně

⁴ Tamt., str. 50 (podtrženo L. Hejdánkem). – Pozn. red.

⁵ *Vývoj církevních věcí*, in: *Lidová demokracie*, 5, 1949 (30. 8.), č. 202, str. 1–2, zde str. 1. – Pozn. red.

⁶ Z. Neubauer, *Státověda a theorie politiky*, Praha 1947, str. 131–142. – Pozn. red.

podřizuje měřítkům Písma. (Pravoslaví není v našem státě skutečnou silou.) Dále. I kdyby katolická církev byla hotova revizi provést, bude jí chybět obrovská myslitelská práce protestantského reformátora *Kalvína* právě v otázce státu a církve, na niž mohou protestanté navazovat. Konečně: takové nové pojetí nebude ovšem možno budovat osamoceně, izolovaně a nezávisle na veškerém *úsilí filosofickém*. Dobrá filosofie bude tu předpokladem dobrého řešení otázky státu a církve. A zde opět mají protestanté lepší předpoklady než katolíci. Především neexistuje dosud žádná závazná filosofie protestantská, která by úsilí o nové pojetí brzdila. (V katolictví je to tomismus.) Za druhé není v protestantství tak rozmohlé reakcionářství, které by nové pojetí mohlo politicky i sociálně vážně ovlivnit. A konečně za třetí byly podniknuty už četné pokusy o nové pojetí poměru církve a státu na půdě protestantské theologie a potom speciálně u nás je možno úspěšně navazovat na myšlenkovou práci Masarykovu a Rádlovu.

Pro všechny tyto důvody se budu věnovat hlavně úkolům, jež stojí před nejprogresivnějším typem křesťanského náboženství, totiž před protestantstvím. Uvidíte však, že všechno analogicky platí pro všechny křesťanské církve vůbec, i když nelze všude začít hned tím, čím lze začít v protestantismu.

I. O politické náboženství

J. V. Stalin v brožurce *O dialekt[ickém] a histor[ickém] materialismu* napsal: (str. 7, P[ra]ha 1945)

„Pro dialektickou metodu je důležité především nikoli to, co se zdá v dané chvíli pevným, začíná však již odumírat, nýbrž to, co vzniká a se vyvíjí, i když to v dané chvíli vypadá nepevně...“⁷

Odmysleme si onu fatální hegelovskou automatiku, s níž všechno staré zaniká a je nezadržitelně vystřídáno novým a opět novějším atd., a zůstane nám nesmírně důležitá zásada, abychom se v našem případě, kdy jde o otázku církve a státu, drželi především skutečnosti, tj. abychom neupadli do nějakého fantazírování o ideální církvi a ideálním státu, a za druhé abychom za tuto skutečnost nepovažovali slepě jenom současný stav neboli statický průřez dnešní situací, nýbrž abychom za právě tak skutečnou brali i tendenci příštích změn dnešní situace, abychom se snažili odhadnout další vývoj událostí a řešili otázku církve a státu s ohledem na tento vývoj, tj. tak, aby naše řešení ukazovalo zároveň na úkoly, které nás čekají, aby to bylo řešení programové neboli, jak říkají marxisté, aby nám otevřelo perspektivu příštího úsilí, práce a bojů. Nesmíme se tedy ve svém řešení omezovat na *status quo*, a hlavně nesmíme vytahovat na světlo vetché starožitnosti. Bývalo zvykem zvláště za první republiky prohlašovat, že nejlepší poměr mezi státem a církví je umožněn ve zřízení demokratickém. My si ovšem musíme uložit zásadu neohlížet se zpět k liberalistické demokracii, neboť to by znamenalo *stagnaci*. Varujme se příkladu Lotovy ženy. Bylo by iluzorní hovořit dnes o liberalismu a demokracii jako předpokladu úspěšného řešení poměru mezi státem a církví již proto, že liberalistický typ demokracie patří definitivně minulosti a nemůže se už nikdy vrátit. Nám musí jít o řešení

⁷ J. Stalin, *O dialektickém a historickém materialismu*, přel. J. Procházka, Praha 1945, str. 7. – Pozn. red.

vskutku nové, progresivní – a to znamená *úsilí o novou církev a o nový stát*. Jsme dnes v době obrovských změn sociálních a politických, v době tříbení duchů a vážení myšlenkových proudů. V jistém smyslu musíme dnes začínat od počátku; ne ovšem tak, že všechno staré zahodíme, nýbrž tak, že všechno, i to, co je nám nejmilejší a nejdražší i na co jsme docela zvyklí, všechno to musíme znovu kontrolovat, všechno to musíme podrobit přísné, i když chápající a srozumívající kritice, všemu musíme jít na kořeny a základy všeho musíme znovu dobře ohledat.

A tu se musíme ptát v první řadě na to, jaké jsou *nejzákladnější, nejspodnější principy našeho náboženství, naší víry*. To ovšem je úkol na celá leta, ne-li na desíletí; je to úkol, s nímž nikdy nebudeme hotovi. Nemohu zde nastínit stručně ani problematiku takového úsilí; můžeme si o tom něco povědět jindy. Dnes nám půjde především o speciální otázku: *jaké pozice drží, a hlavně jaké má držet křesťanské náboženství vůči světu a světským starostem*. Otázka ta je nesmírně složitá a obtížná; ani na chvíli si nemyslím, že bych byl v jediné věci dovedl říci slovo konečné. Ale přece se o řešení musíme pokoušet; společné úsilí všech křesťanů živé víry a účinného přesvědčení jistě nebude odmrštěno soudem Božím.

A tak nejprve si musíme připomenout, že *církev není a nikdy nesmí být politickou organizací, že vůbec nesmí být materiální mocí na tomto světě*. Církev musí mít přímo ve svém programu pomíjet i ty nejkrásnější a nejotevřenější příležitosti, jak se uplatnit metodami tohoto světa, jak získat pozice na tomto světě, jak na tomto světě zdomácnět a jak se tu zabydlet. Církev musí být vždy nejjasnějším dokladem toho, že království Boží není z tohoto světa; musí stále přesvědčivě ukazovat, odkud že přichází onen pramen vod živých, bez něhož by se země neodvolatelně stala duchovní pouští a mravním spáleništěm. Církev nesmí nikdy představovat *materiální* politickou, sociální či kulturní sílu. Jediná moc, která církvi přísluší, je moc duchovní, moc Ducha svatého. Na nic jiného církev nesmí spoléhat, o nic jiného se nesmí opírat. To ovšem není popis nějaké ideální církve, nýbrž program, požadavek, úkol církve: o to musí církev neustále usilovat, o to musí zápasit, neboť úskalí jsou přemnohá. *Tato církev má jediný úkol: ostrážet svatyni svatých*. (Vnější význam vykonávání tohoto úkolu byl v době starozákonní kult, z něhož se později sice jakési zbytky podržely, ale jejich význam byl od základu změněn.)

Ale *takto pojatá církev není ani jedinou, ani nejdůležitější formou obcenství lidu Božího*. Čteme-li (Skut. 4/32 a násl[edující]), že všechno množství věřících bylo jednoho srdce a jedné duše, že majetek svůj nepokládali za vlastní, nýbrž že měli všechno společné, že tedy mezi nimi nebylo nuzných, neboť všichni prodávali své pozemky a domy a peníze přinášeli apoštolům, kteří pak rozdělovali každému, jak kdo potřeboval – pak jde o *jiné obcenství*. Tu jde (Luk. 17/20n.) o *království Boží*, které je uprostřed tohoto světa, nebo lépe, *které přichází doprostřed světa, mezi lidi, které mohutně zasahuje dovnitř lidské společnosti*. A o tomto království nelze říci: „Tu je!“ anebo: „Je tam!“ Nepřichází pozorovatelně, tj jeho příchod není objektivně, metricky zjištělný; ale je tu a je skutečností. Žádné uspořádání světa, žádná reforma či revoluce ve společnosti nemůže dosáhnout kvalit Božího království, ale *lidské vztahy a lidská společenství mohou a mají být nezvratným dokladem o realitě a přítomnosti Božího království*

na tomto světě. A tu se klade řešení docela jinak než v případě prvním. Tu jde o pronikání do světa, tu jde o získávání pozic (materiálních pozic!), ano tu jde o úsilí přeměnit od základů tento svět, o úsilí vytvořit nové vztahy mezi lidmi, zavést nové zákony, tu jde skutečně o nový společenský řád. Ovšem, všechno to úsilí je předznamenáno něčím, co nikde jinde na žádném úsilí nenajdete: všechny programy, všechno organizování, všechna práce je doprovázena vědomím relativnosti, podmíněčnosti, předposlednosti a částečnosti; království Boží je ustavičně normou pro každé takové úsilí; nikdy nesmí chybět upozornění na kolize mezi výsledky lidské, i nejušlechtlejší a nejpromyšlenější, práce a mezi plány Božími. Za tohoto předpokladu však je křesťan svoboden: žádný obor není před ním zavřen, žádná činnost, ať vědecká, ať politická, kulturní či jakákoli jiná, mu není odepřena ani zakázána. A nemusíme se bát mluvit o křesťanské kultuře, o křesťanské vědě a filosofii, křesťanském umění ani o křesťanské politice, právě tak jako se nebojíme mluvit o křesťanském náboženství a křesťanské víře. Neboť je základní rozdíl mezi každou křesťanskou činností (tj. nemluvím o činnosti křesťanů, neboť ta může být někdy velmi nekřesťanská, ale mluvím o činnosti křesťanské jako o činnosti zcela určitých kvalit a zcela určitých pramenů) a mezi každou činností jinou – a tento rozdíl smíme označit slovem „křesťanský“. Není to pošlapání svatosti, neboť jen sám Bůh je svrchovaně svatý; a my musíme pamatovat na to, že stále zůstává podstatná diference mezi tím, co je *křesťanské*, a mezi tím, co je *Boží, božské*; nebo jinak, je rozdíl mezi Kristovým a kristovským na straně jedné a mezi křesťanským na straně druhé. Tento rozdíl býval často z nepřesnosti myšlení smazáván a zakrýván. Ale my musíme pamatovat, že *křesťanský* znamená vždycky *lidský*, a tedy něco jako neúplný, dočasný, v různých dobách a situacích různý, a tedy relativní, bez pečeti definitivnosti (což ovšem neznamena libovolný – to je jistě zřetelné).

Takto vyzbrojeni, můžeme nyní přistoupit k hlavní otázce s daleko větší nadějí na úspěch. Církev nikdy se státem nesplyne; nikdy jej také nemůže ovládnout, neboť každé materiální vlády se musí vzdát. To však naprosto neznamena onu polaritu církev–stát (analogie theologie–filosofie), onu „základní podvojnost, kterou křesťanská zvěst o spasitelném jednání Božím s člověkem v Ježíši Kristu vnesla do celé společenské i myšlenkové stavby evropské“, jak prohlašuje Souček ve své brožurce *Theologie a filosofie* z roku 1944.⁸ *Křesťanský stát musí být součástí křesťanského programu* na nikdy neskončitelnou reformu světa. Křesťanský stát se musí stát *předním politickým heslem světového křesťanstva*.

Takové heslo by ovšem nestačilo. Je potřebí široce zdůvodněného a vzdělaného programu politického, ale též kulturního, hospodářského atd. atd. Prvním krokem na této cestě bude nutně konstituování *nové filosofie*, orientované na Boží příkazy a normy, ale zároveň se vši vehemencí směřující do světa a dávající spolehlivé základy každé další práci na rekonstrukci světového společenství všech lidí. Teprve pak se bude moci křesťanstvo orientovat politicky, aniž by se svezlo s programy světskými a aniž by na druhé straně propadlo naivně-utopistickým snům o příštím uspořádání světa. Naším závěrem tedy je vyznání: křesťanství bylo, je a zvláště bude

⁸ J. B. Souček, *Theologie a filosofie*, Praha 1944, str. 2; srv. též pozdější vydání: *Theologie a filosofie*, in: týž, *Slovo – člověk – svět*, vyd. L. Brož, Praha 1982, str. 96–120, zde str. 96–97. – Pozn. red.

také mohutnou silou politickou: *křesťanství je politické*. (To je smysl Kor. 4/20: král[ovství] B[ož]í nezáleží v řeči, ale v moci.)⁹ *Nejbližším úkolem* světového křesťanstva (to znamená konkrétně právě nás křesťanů československých a ještě konkrétněji nás akademických Ymkařů) je *úsilí o křesťanskou, tj. zbožnou politiku*. Budete-li si chtít nechat na to některý z příštích čtvrtků volný, řeknu vám něco o takové *zbožné politice*.

čtvrtek 6. října 1949

⁹ 1K 4,20. – Pozn. red.